

BE-A0510_002378_006723_DUT

Inventaris van het fonds van de Passieve
Luchtbescherming, 1934-1953

Het Rijksarchief in België
Archives de l'État en Belgique
Das Staatsarchiv in Belgien
State Archives in Belgium

This finding aid is written in Dutch.

BESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF:.....	3
Raadpleging en gebruik.....	4
Voorwaarden voor de raadpleging.....	4
Voorwaarden voor de reproductie.....	4
Geschiedenis van archiefvormer en archief.....	5
Archiefvormer.....	5
Naam.....	5
Geschiedenis.....	5
Archief.....	12
Geschiedenis.....	12
Verwerving.....	12
Inhoud en structuur.....	14
Inhoud.....	14
Selecties en vernietigingen.....	14
 BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDDLEN.....	 15
I. Commissariaat-generaal voor de Passieve Luchtbescherming.....	15
A. Algemeen.....	15
B. Aalst.....	15
5 - 8 Onderwerpsmappen inzake schuilplaatsen met plattegronden. ca. 1941-1946.....	15
C. Gent.....	16
D. Ronse.....	16
E. Rupelmonde.....	16
F. Sint-Gillis-Dendermonde.....	16
II. Documentatie.....	17

Beschrijving van het archief:

Naam archiefblok:

Commissariaat-generaal voor de Passieve Luchtbescherming

Periode:

1934 - 1953

Archiefbloknummer:

BE-A0510.0III.3112

Omvang:

- Laatste bestanddeelnummer: 403.00
- Omvang geïndexiseerd: 2.00 m

Archiefbewaarplaats:

Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume

Raadpleging en gebruik

VOORWAARDEN VOOR DE RAADPLEGING

Het bestand is openbaar.

VOORWAARDEN VOOR DE REPRODUCTIE

Voor de reproductie van archiefstukken gelden de voorwaarden en tarieven van toepassing in het Algemeen Rijksarchief.

Geschiedenis van archiefvormer en archief

ARCHIEFVORMER

NAAM

Commissariaat-generaal voor de Passieve Luchtbescherming
Commissariat général à la Protection aérienne passive

GESCHIEDENIS

De verontrustende evolutie in Duitsland bracht de Ministerraad er op 17 februari 1934 toe een nationale "Bond voor de bescherming der burgerlijke bevolking en inrichtingen tegen luchtaanvallen", met het statuut van een "organisatie van openbaar nut" op te richten. ¹Vanaf augustus van hetzelfde jaar 1934 werden de gemeenten ertoe aangezet om plaatselijke comités voor passieve bescherming tegen luchtaanvallen te organiseren. ²Het Technisch commissariaat voor passieve verdediging van het grondgebied tegen luchtaanvallen van het ministerie van Landsverdediging publiceerde algemene onderrichtingen. ³Hieruit blijkt dat de reeds vermelde Bond voor passieve bescherming tegen luchtaanvallen als overkoepelend orgaan fungeerde.

Kort daarop, in 1935-1936, werd bij het ministerie van Landsverdediging een Algemeen commissariaat voor de passieve luchtbescherming opgericht. Dit orgaan moest de samenhang van de maatregelen verzekeren en instaan voor het opmaken van de instructies en voor het toezicht op hun uitvoering. ⁴In de volgende jaren pendelde dit commissariaat tussen de ministeries van Landsverdediging en van Binnenlandse Zaken. Binnen het jaar na zijn oprichting werd het bij KB van 22 oktober 1936 overgeheveld naar Binnenlandse Zaken. ⁵Het vormde er een afzonderlijk bestuur. Een KB zou de samenstelling, organisatie en wijze van functioneren vastleggen. ⁶Bij KB van 28 januari 1939 gingen de bevoegdheden inzake passieve luchtbescherming en

-
- 1 Zie nr. 401 en A. Stroobants, *Speciale Wachten (W.O. II)* in: *Bewaring en vernietiging van gemeentearchieven. Richtlijn en advies*, deel II, Brussel, 1990, p. 36. De Bond voor luchtbescherming stond onder de leiding van luitenant-generaal Termonia. Termonia, tevens vleugeladjutant van de Koning, zou bij besluit van de Regent van 30 september 1944 eervol ontslag krijgen uit zijn ambt van commissaris-generaal voor de passieve luchtbescherming. Kolonel-geneesheer Charles Sillevaerts werd dan aangewezen om voorlopig het ambt van commissaris-generaal waar te nemen (Besluit van de Regent van 1 oktober 1944, beide in BS 9-10 oktober 1944).
 - 2 In het Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1935, p. 288-289 verwijst de Minister naar zijn omzendbrieven van 3 oktober en 16 november 1934 omtrent het oprichten van plaatselijke comités voor passieve bescherming tegen luchtaanvallen.
 - 3 De algemene onderrichtingen betreffende de passieve bescherming der burgerlijke bevolking en inrichtingen tegen luchtaanvallen werden uitgegeven door het Militair Cartografisch Instituut in 1934 (Bibliotheek van het ARA, boeknummer A2M00347).
 - 4 KB van 27 december 1935 (BS 27-28 januari 1936).
 - 5 BS 5 november 1936.
 - 6 KB van 22 oktober 1936 (BS 5 november 1936).

het personeel dat deze bevoegdheden uitoefende, terug naar Landsverdediging. ⁷Toch behield Binnenlandse Zaken een deel van de bevoegdheden terzake in de Directie voor de passieve luchtbescherming. ⁸

Alhoewel de Bond voor luchtbescherming heel wat initiatieven nam, een uitgewerkte organisatie voor de geest had, aandacht besteedde aan opleiding en een tijdschrift uitgaf, voldeed zijn wijze van functioneren blijkbaar niet. ⁹De regering vreesde dat hij niet in staat zou zijn afdoend te reageren op de luchtaanvallen gericht tegen de open steden en de bevolking. Vooral op organisatorisch gebied moest resoluut een nieuwe weg worden ingeslagen. Het statuut van de leden van de nieuw op te richten organisaties - burgers, geen oorlogvoerenden - moest duidelijk zijn. ¹⁰

Aan deze behoeften werd voldaan door de oprichting bij KB van 20 mei 1939 (BS, 1 juni 1939) van een Territoriale burgerlijke dienst voor de passieve luchtbescherming en van een Territoriale burgerlijke wacht voor passieve bescherming. De organisatie op nationaal, regionaal en plaatselijk vlak van de dienst (P.L.B.) en de wacht (T.B.W.) werd geregeld door het KB van 29 juli 1939. Ze was als volgt. De algemene leiding van de Territoriale burgerlijke dienst voor passieve luchtbescherming berustte bij een Algemeen commissaris. Daaronder waren er drie niveaus, het gemeentelijk, het gewestelijk en het provinciaal niveau. Elk niveau was verantwoordelijk voor de oprichting en de werking van een aantal diensten. Om deze diensten te kunnen verstrekken werd op elk niveau een territoriale burgerlijke wacht opgericht. Die had tot doel zowel in mobilisatie- als in vreedstijd personeel, dat daartoe opgeleid en uitgerust was, ter beschikking te stellen. De doorstroming van de ministeriele besluiten in verband met de T.B.W. verliep via het Algemeen commissariaat van de P.L.B. en de provinciegouverneurs naar de burgemeesters. Laatstgenoemden droegen op gemeentelijk vlak de hoofdverantwoordelijkheid voor de organisatie en de werking van een plaatselijke dienst of directie (P.L.B.) en wacht (T.B.W.). De vrijwilligers van den "Bond voor luchtbescherming" (*Ligue de protection aérienne*), waarmee de Bond voor passieve bescherming tegen luchtaanvallen werd bedoeld, waren gemachtigd rechtstreeks naar de burgerlijke wacht over te gaan voor zover zij de vereiste voorwaarden vervulden. De territoriale wacht werd gestructureerd in een aantal graden en specialisaties, op basis van de gewenste dienstverlening. Ook de benoeming, bevordering, uniform en

7 BS 10 februari 1939.

8 Volgens het Bulletin du Ministère de l'Intérieur 1940 (p. 335) en het Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1943 (p. 345) zou deze directie (in het Frans de la défense aérienne passive; in het Nederlands der passieve luchtbescherming) reeds door het besluit van 10 augustus 1940 naar Binnenlandse Zaken zijn overgeheveld. Het ministerie had deze bevoegdheden reeds enkele jaren vroeger gekregen. Door het bestaan van een commissariaat en een directie is de evolutie van de bevoegdheden inzake passieve luchtbescherming niet eenvoudig om te volgen. Bovendien werden de termen bescherming (protection) en verdediging (défense) niet altijd consequent gebruikt.

9 Dit wordt vermeld in nummer 401. Exemplaren bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek onder het boeknummer FS XLVIII 4909 B (magazijn van de tijdschriften en dagbladen). Het tijdschrift draagt de titel Luchtbescherming: Officieel tijdschrift van den Bond voor Luchtbescherming. De eerste jaargang dateert van 1935.

10 Verslag aan de Koning bij het KB van 20 mei 1939 (BS 1 juni 1939).

dergelijke meer werden geregeld.¹¹

Op elk niveau, gemeentelijk, gewestelijk en provinciaal, trof men bijgevolg een dienst of directie voor passieve luchtbescherming en een territoriale burgerlijke wacht aan. Een gemeentelijke dienst omvatte een directeur, de commandant van de burgerlijke wacht van de gemeente die tevens plaatsvervangend directeur was, diensthoofden en een administratieve dienst (art. 5). De gemeentelijke directeur werd door de gouverneur benoemd op voorstel van de burgemeester. Hij was belast met het opmaken en uitvoeren van het beschermingsplan voor de gemeente. De diensthoofden waren, in principe, de hoofden van de in vreedstijd bestaande gemeentelijke diensten. Voor de diensten die in vreedstijd niet bestonden en die nodig waren om de passieve bescherming te verzekeren, wees de burgemeester, op voordracht van de directeur, de diensthoofden aan die werden gekozen uit de burgerlijke wacht. Zij waren de technische adviseurs van de directeur. De administratieve dienst bestond uit personeel belast met het beheer van het materieel, de artsenekundige producten, de uitrusting van de burgerlijke wacht enz. (art. 5, 1°). Een burgerlijke, wacht op gemeentelijk vlak was samengesteld uit een gemeentelijke chef (commandant), een secretariaat en een mobiele reserve waarvan de samenstelling door de minister werd bepaald (art. 9, 6°).

De coördinatie van de luchtbeschermingsmaatregelen voor een groep van gemeenten die een agglomeratie of een nijverheidsstreek vormden, werd verzekerd door een gewestelijke directie voor passieve bescherming. De agglomeraties Brussel, Antwerpen, Gent, Luik, Verviers, Namen, La Louvière en Charleroi, Bergen en Brugge met haar zeehaveninrichtingen, werden beschouwd als luchtbeschermingsgewesten. Elk gewest was onderverdeeld in sectoren en de sectoren op hun beurt in ondersectoren, die overeenstemden met gemeenten. De gouverneurs duidden in overleg met de Algemeen commissaris de gemeenten aan die deze gewesten vormden. De gewestelijke directie omvatte een gewestelijk directeur, de gewestelijke chef van de burgerlijke wacht, een comité van advies bestaande uit de plaatselijke directeurs van de gemeenten die het gewest uitmaakten en een administratieve dienst. De directeur werd benoemd door de gouverneur op voordracht van de provinciale directeur (art. 6). De burgerlijke wacht bestond op het gewestelijk niveau uit een gewestelijke chef, een secretariaat en een mobiele reserve waarvan de samenstelling ook door de minister werd bepaald (art. 9, 6°).

De provinciale directie had als hoofddoel de organisatie van de luchtbescherming bij de diensten van of afhankelijk van de provincie; de coördinatie van en de controle op de gewestelijke en de lokale beschermingsorganisaties en de versterking op het vlak van personeel en eventueel materieel van de gewestelijke en lokale organisaties. De provinciale directie omvatte een provinciaal directeur, de provinciale chef van de burgerlijke wacht, provinciale inspecteurs (ten hoogste vier) die belast waren met de technische controle en een administratieve dienst. De directeur werd

11 KB van 29 juli 1939 (BS 21/22 augustus 1939); zie ook A. Stroobants, a.w., p. 38.

benoemd door de minister op voordracht van de gouverneur. Hij was belast met het opmaken en uitvoeren van het provinciale beschermingsplan en beschikte over een provinciale mobiele reserve (art. 7). De burgerlijke wacht omvatte op provinciaal vlak de provinciale chef, een secretariaat en een mobiele reserve waarvan de samenstelling door de minister werd bepaald (art. 9, 6°).

Het KB van 19 juli 1939 werd uitgevoerd. Zo ging de gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen op 18 maart 1940 over tot de benoeming van vier inspecteurs voor de passieve luchtbescherming en bracht daarvan zowel het Algemeen commissariaat van de passieve luchtbescherming als de provinciale directeur van de passieve luchtbescherming en de provinciale chef van de territoriale burgerlijke wacht op de hoogte.¹² Vermelden we nog dat het Algemeen commissariaat bij Landsverdediging in 1939 een personeelsformatie van 21 eenheden telde.¹³

De inval van de Duitsers en de bezetting brachten heel wat wijzigingen mee. Het besluit van 11 augustus 1940 reorganiseerde de passieve luchtbescherming. Het werd op zijn beurt gewijzigd door het besluit van 9 mei 1941.¹⁴ Alle effectieve diensten voor passieve luchtbescherming in België werden vanaf 1 mei 1941 uitgeschakeld. Bij besluit van 9 mei 1941 gold dit expliciet voor het Provinciaal commando van Antwerpen - en wellicht ook voor de andere provinciale commando's. Het besluit van 9 mei 1941 werd bij besluit van 24 september 1941 ingetrokken. Een nieuw kader van agenten van de passieve luchtverdediging werd vastgesteld en ook hun vergoedingen. De grootte van het kader hing of van het aantal effectieven.¹⁵

De organisatie en de leiding van de burgerlijke luchtbescherming zou volgens de verordening van de militaire bevelhebber in België en Noord-Frankrijk van 19 november 1941 berusten bij de Duitse militaire diensten. De *Kreiskommandantur* zou de plaatselijke leiders van de luchtbeschermingsdienst benoemen. De Belgische (en Franse) voorschriften inzake luchtbescherming traden buiten werking voor zover zij met deze verordening en met de tot uitvoering daarvan uitgevaardigde bepalingen in strijd zouden zijn. De verordening trad met haar afkondiging, d.i. 2 december 1941, in werking.¹⁶ De uitvoeringsbepalingen dateerden evenwel eerst van 19 mei 1942.¹⁷ Hoofdstuk

12 Bestuurlijk memoriaal van de provincie Oost-Vlaanderen, 1940, p. 183-184.

13 Bijlage 1 bij het KB van 29 juli 1939.

14 Beide zijn vermeld in het besluit van de Secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid van 24 Sept. 1941. Ik heb de besluiten niet gevonden, wel onrechtstreekse vermeldingen zoals hierna blijkt.

15 Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen, 1941, p. 388-395. In grote centra zou er per compagnie met een effectief van minstens 200 manschappen een compagniechef, een adjunct-chef, vier sectiechefs en een administratief agent met de rang van adjunct-chef zijn; in centra met een effectief van meer dan 100 en minder dan 200 manschappen een adjunct-chef en twee sectiechefs; in centra met tussen de 50 en 100 manschappen een adjunct-chef en een sectiechef; in centra met minder dan 20 manschappen een sectiechef.

16 Verordnungsblatt, 63. Ausgabe, 2 Dezember 1941.

17 Verordnungsblatt, 77. Ausgabe, 22 Mai 1942 bevat de uitvoeringsbepalingen van de verordening van 19 november 1941 betreffende de luchtbescherming.

III regelde het luchtbeschermingspersoneel en zette uiteen hoe dit moest functioneren in woonhuizen en fabrieken. In de steden en in de gemeenten die de *Kreiskommandantur* zou aanduiden, moest voor de plaatselijke luchtbeschermingsdienst personeel worden aangeduid en opgeleid. Dit personeel had als taak samen met de brandweer de gemeente en haar inwoners te beschermen tegen de gevolgen van de luchtaanvallen en hulp te verlenen. De *Kreiskommandantur* zou de organisatie, de getalsterkte en het optreden van de plaatselijke beschermingsdienst bepalen. Zij benoemde ook de plaatselijke luchtbeschermingsleider. Alle mannelijke personen tussen 18 en 60 jaar konden worden opgeroepen en waren verplicht de voorgeschreven luchtbeschermingsmaatregelen ten uitvoer te brengen. Voor zover geen akkoord werd gesloten, werd deze taak gratis verricht. De bepalingen traden op 1 juni 1942 in werking.

Op 24 juli 1943 stelde G. Romsée, secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid het Commissariaat voor de passieve luchtbescherming (protection) terug in bij Binnenlandse Zaken. De Directie van de passieve luchtverdediging (*défense*) die bij Binnenlandse Zaken was gebleven, werd er met al haar attributies aangehecht. Het Commissariaat-generaal zou de bestaande diensten voor de passieve luchtverdediging coördineren en reorganiseren om zo een doeltreffende organisatie te bekomen met het oog op de bescherming tegen de gevolgen van bombardementen, tegen brand en tegen de toxische stoffen in het algemeen. Het zou zich in het bijzonder bezig houden "met het onderricht van de methoden van defectie (lees desinfectie), neutralisatie, bescherming, vervoer en verzorging volgens de meest recente gegevens. Het zou zorgen voor de uitrusting der diensten in die verschillende domeinen". Alle vroegere bepalingen inzake passieve luchtbescherming of verdediging die in tegenstrijd zouden zijn met dit besluit, werden ingetrokken.¹⁸Romsée vroeg aan de provinciegouverneurs bij de provinciale en gemeentelijke autoriteiten aan te dringen opdat zij alle hulp en medewerking zouden verlenen aan de diensten geleid door het Commissariaat voor de passieve luchtbescherming. Bij besluit van 25 juli 1943 had G. Romsée trouwens prof. L. Dautrebande benoemd tot commissaris-generaal.¹⁹

Behalve de vaste personeelsformatie van de Directie van de passieve luchtverdediging die 19 personen omvatte, kreeg het hoofdbestuur van het Commissariaat-generaal voor de passieve luchtbescherming bovendien de beschikking over een tijdelijk kader van 123 personen.²⁰

Een besluit van de Secretaris-generaal van 21 januari 1944 (BS21 april 1944) reorganiseerde het Commissariaat-generaal voor de passieve luchtbescherming. Krachtens dit besluit bestond het Commissariaat-generaal uit een hoofdbestuur, een centraal korps, scholen en uit provinciale, gewestelijke en plaatselijke diensten. Het personeel van het hoofdbestuur was

18 Besluit van de Secretaris-generaal van 24 juli 1943 (BS 28 juli 1943); Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1943, p. 74-75.

19 Zie Bulletin Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1943, p. 75; BS van 9-10 augustus 1943; Bestuurlijke memoriaal van Oost-Vlaanderen, 1943, p. 526-527.

20 Bulletin van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken 1943, p.76.

samengesteld uit ambtenaren en agenten met het statuut van het rijksperoneel.²¹ Het personeel van het centraal korps en van de provinciale, gewestelijke en plaatselijke diensten van het Commissariaat-generaal kreeg een bijzonder statuut, dat bij besluit zou worden vastgelegd. Dit gebeurde op 8 juli 1944. Het hoofdbestuur organiseerde de werkzaamheden inzake luchtbescherming, waar ze zich ook voordeden. Alle maatregelen die op vlak van de individuele en de algemene bescherming te treffen waren, werden door het hoofdbestuur vastgesteld en ter uitvoering aan zijn provinciale, gewestelijke en plaatselijke diensten bij wijze van onderricht en dienstinstructies medegedeeld.

Met het oog op de organisatie van de P.L.B. werden de provincies in gewesten ingedeeld, waarvan de grenzen zoveel mogelijk samenvielen met die van de bestuurlijke arrondissementen. De Commissaris-generaal kon beslissen dat een bestuurlijk arrondissement in meerdere gewesten werd opgedeeld of dat een gewest meer arrondissementen omvatte. Provinciegouverneurs, arrondissementscommissarissen en burgemeesters waren verplicht elk in hun gebied de onderrichtingen van de Commissaris-generaal uit te voeren. Ze werden daarvoor bijgestaan respectievelijk door een provinciaal commissaris, een of meer gewestelijke commissarissen en een plaatselijk commissaris voor de passieve luchtbescherming. De gewestelijke commissaris beschikte over een technische en een administratieve dienst (waarvan het statuut naderhand zou worden vastgesteld). De plaatselijke commissaris beschikte over een technische dienst.

De Commissaris-generaal wees de gemeenten aan waar een bestendige dienst voor P.L.B. zou worden georganiseerd. De personeelsbezetting van deze plaatselijke diensten werd door de Commissaris vastgesteld overeenkomstig de plaatselijke omstandigheden en binnen de maximumcijfers vermeld in het besluit. In de andere gemeenten moest een vrijwilligerskorps voor de luchtbescherming worden opgericht. In de gemeenten met een bestendige dienst kon een vrijwillige dienst als aanvulling worden georganiseerd. De kosten van de plaatselijke P.L.B.-diensten werden gedragen door de gemeenten; deze van de gewestelijke diensten door de gemeenten waar de diensten waren gevestigd.²²

Na de bevrijding werd de P.L.B. begin 1945 opnieuw gereorganiseerd omdat het karakter van het luchtgevaar was veranderd door het gebruik van projectielen met moeilijk te bepalen koers. De voornaamste wijziging was de oprichting van een centraal mobiel korps, de organisatie van cursussen (om de nieuwe technieken van de luchtoorlog te leren kennen en doeltreffend te bestrijden) en de versterking van het bestendig effectief der P.L.B. Het Commissariaat-generaal voor de P.L.B. bestond voortaan uit een hoofdbestuur en een centraal korps alsmede uit provinciale, gewestelijke en plaatselijke diensten. Het personeel van het hoofdbestuur had het statuut van rijksambtenaren. Het

21 Het kader van het Centraal korps werd vastgelegd bij besluit van 17 augustus 1944 (BS 24 augustus 1944 en Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1944, p. 113-114).

22 Voor meer details over de werving en de benoeming van het personeel zie het besluit van 21 januari 1944 (BS 21 april 1944).

centraal korps beschikte over vijf mobiele reddingsgroepen en vijf mobiele brandweergroepen. De samenstelling van dergelijke groepen en de oprichting van de scholen werden vastgelegd. Voor de organisatie van de P.L.B. werd het land in negen provinciale commissariaten ingedeeld, waarvan het gebied overeenstemde met dat van de provincies, die op hun beurt in gewesten werden ingedeeld, waarvan de grenzen zoveel mogelijk samenvielen met die van de bestuurlijke arrondissementen. Het was de bevoegdheid van de Commissaris-generaal om te beslissen of een bestuurlijk arrondissement in verscheidene gewesten werd ingedeeld of dat een gewest meerdere gewesten zou omvatten. Ieder gewest kon worden ingedeeld in plaatselijke commissariaten, waarvan de Commissaris-generaal voor de P.L.B. het ressort vaststelde. De samenstelling van deze diensten volgde (art. 2-9). In iedere gemeente werd een P.L.B.- vrijwilligerskorps (Corps de volontaires de la P.A.P.), Territoriale burgerwacht (Garde civile territoriale of G.C.T genaamd), opgericht. Daar waar een permanente P.L.B.-dienst bestond, was dit korps slechts als aanvulling bedoeld (art. 10-11). Dienstkledij, benoeming, aanwervingsvoorwaarden, wedden, lonen en vergoedingen, sociale voordelen, reis- en verblijfskosten, tuchtmaatregelen, vrijwilligerskorpsen, beschermingsmaatregelen, verdeling der kosten enz., dit alles regelde het besluit (art. 12-38).²³

Deze hervorming zou niet lang stand houden. Met ingang van 1 januari 1947 werd het Commissariaat-generaal voor de passieve luchtbescherming opgeheven. Het ministerie van Binnenlandse Zaken werd belast met zijn liquidatie.²⁴ Alhoewel het Regentsbesluit van 24 juli 1946 (BS29-30 juli 1946) reeds de dienst Liquidatie der passieve luchtbescherming (Liquidation de la protection aérienne passive) vermeldde, kwam hij niet voor in de organogrammen gepubliceerd in het *Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken* vóór 1953 en niet in de *Annuaire administratif* vóór 1954.²⁵ De taken van het Commissariaat-generaal werden overgenomen door de Dienst burgerlijke veiligheid, dienst die voor de eerste maal verscheen in het organogram van Binnenlandse Zaken vastgelegd in het Regentsbesluit van 24 juli 1946.²⁶

Ten slotte moet nog worden aangestipt dat bij besluit van 20 december 1944 (BS23 december 1944) een Hoog commissariaat voor de bescherming van de burgerbevolking was opgericht, met Maurice Janssen, advocaat bij het Hof van Beroep van Brussel, als Hoog commissaris. Het was de taak van dit Commissariaat om onder het gezag van de minister van Binnenlandse Zaken, de werkzaamheden van alle openbare diensten inzake bijstandsverlening aan de bevolking en de bescherming tegen luchtgevaar te bevorderen en te

23 Regentsbesluit van 4 januari 1945 met verslag aan de Regent (BS 19 januari 1945). Er werd een einde gesteld aan de tijdelijke geldigheid van de besluiten van de secretarissen-generaal van 21 januari, 8 juli en 17 augustus 1944 (cf. Besluitwet van 5 mei 1944).

24 Bij Regentsbesluit van 3 januari 1947 (BS 9 februari 1947).

25 R. Terrizzi, *Le Ministère de l'Intérieur (1830-1994)*. 1. Étude de l'administration centrale et répertoires des commissions et services publics, Brussel, 1995, voetnoten 189, 190, 210, 247 en 281 (Miscellanea archivistica. Studia 74).

26 BS 29-30 juli 1946. Zie R. Terrizzi, a.w., noot 245.

coördineren. ²⁷Een besluit van de Regent van 8 februari 1945 breidde de bevoegdheden van het Hoog commissariaat uit tot de verdediging van de burgerbevolking, niet enkel tegen luchtgevaar maar tegen elk oorlogsgevaar. ²⁸

ARCHIEF

GESCHIEDENIS

Het archief van de passieve luchtbescherming werd bewaard in het fort van Walem bij Mechelen. Op het ogenblik dat wij door de diensten van de Civiele Bescherming van Binnenlandse Zaken werden gecontacteerd, was het er blootgesteld aan de natuurkrachten en aan de duiven. ²⁹Daar het onmogelijk was ter plaatse te werken, werden de pakken overgebracht naar een lokaal van het ministerie, nl. in de Leuvenseweg nr. 3 te Brussel. Het ging om ongeveer 10 m³. Waren we niet langer blootgesteld aan de natuurelementen, de foto's kunnen een idee geven van de moeilijke wijze van werken en de erge graad van vervuiling van de pakken. Ruimte om de pakken enigszins te ordenen ontbrak. We kregen er onder meer bevestiging van het feit dat selectie niet alleen ondankbaar, maar ook moeilijk is als men niet weet van welke archiefvormer(s) de bescheiden afkomstig zijn.

VERWERVING

Ondanks de materiële staat van de pakken - een laagje duivenuitwerpselen was geen uitzondering - hebben we ze toch één voor één bekeken. De hoofdreden hiervoor was dat we hoopten het archief van het Commissariaat-generaal aan te treffen. Dit was echter niet het geval. Dit archief bevindt zich ook niet meer op Binnenlandse Zaken. Het is waarschijnlijk vernietigd. Mochten we het archief van het hoofdbestuur hebben aangetroffen, dan zou dit ons toegelaten hebben bescheiden van de buitendiensten te vernietigen. Nu is het andersom. De aangetroffen archieven van meerdere gewestelijke diensten zullen niet alleen een idee geven van de plaatselijke werking, maar ook van de centrale werking. De bescheiden ontbreken voor de meeste provincies en gewesten. Enkel Antwerpen en Oost-Vlaanderen en in mindere mate het gewest Charleroi zijn vertegenwoordigd. We veronderstellen dat na de liquidatie van de passieve luchtbescherming, deze buitendiensten hun archieven overgedragen hebben aan Brussel. Slechts enkele bestanddelen uit het archief van het Commissariaat-generaal van de passieve luchtbescherming, of met andere woorden van het centraal bestuur te Brussel, hebben we aangetroffen.

Bij de schets van de algemene evolutie hebben we gewezen op de organisatie van de P.L.B., die het moeilijk maakt archiefvormers te onderscheiden en te identificeren en de oude orde te herstellen. We vermeldden de opeenvolgende

27 Bulletin van het Ministerie van Binnenlandse Zaken 1944, p. 326.

28 BS 18 februari 1945. Voor de verdere evolutie zie R. Terrizzi, a.w., noot 230.

29 We gingen op 14 april 1995 ter plaatse.

wijzigingen, het verdwijnen en weer opduiken van niveaus, de structuur waardoor op elk niveau een dienst én een wacht naast elkaar voorkwamen, het hoofd van de wacht dat deel uitmaakte van de leiding van de dienst, een plaatselijk commando zoals het Centraal commando te Gent, dat tevens een provinciale taak had, het dooreen gebruiken van diverse benamingen enz. We kunnen er nog aan toevoegen dat na de afschaffing van het Provinciaal commando van Antwerpen, de postregistratiestempel met de tekst "Passieve Luchtverdediging [datum] Provinciaal Commando Antwerpen" verder in gebruik bleef...

Bijkomende moeilijkheden bij het vaststellen van de oude orde was de materiële staat van de bescheiden; het feit dat na de liquidatie de archieven van de verschillende luchtbeschermingsdiensten wellicht ettelijke malen zijn verhuisd en telkens meer en meer door elkaar geraakt; het feit dat een aantal gegevens over de organisatie slechts bij het in detail doornemen van de bescheiden zelf bekend werden en ten slotte - en zeker niet de minst belangrijke - de carrière van een aantal personen, die opeenvolgende functies binnen de passieve luchtbescherming uitoefenden.

In oktober 1997 werden de geselecteerde bescheiden (404 nummers) overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief. Op 21 februari 2002 besliste E. Persoons, algemeen rijksarchivaris, dat dit fonds materieel moest worden opgedeeld over Brussel (Algemeen Rijksarchief), Beveren en Mons. De lezer zal bijgevolg de nummers 1 tot 15 en 398 tot 403 raadplegen in het Algemeen Rijksarchief, de nummers 16 tot 384 in het Rijksarchief te Beveren en de nummers 385 tot 397 en 404 in het Rijksarchief te Mons.

Inhoud en structuur

INHOUD

Het gaat slechts om enkele bestanddelen uit het archief van het Commissariaat-generaal van de passieve luchtbescherming of het centraal bestuur. Dit archiefbestand hebben we niet teruggevonden.

SELECTIES EN VERNIETIGINGEN

Van de circa 10 m3 hebben we heel wat laten vernietigen. Een eerste criterium was de graad van vervuiling. Om de woorden van een bekend politicus te gebruiken, teveel is trop, trop is teveel. De bescheiden die de organisatie en de werking betroffen bleven bewaard, deze die de dagelijkse uitvoering van opdrachten betroffen niet. In dit laatste geval hebben we ons beperkt tot het bewaren van voorbeelden. Men mag immers niet uit het oog verliezen dat we met een deels militaire organisatie te maken hebben. Dit betekent dat elke "beweging" zowel van mensen als materiaal op schrift werd gesteld, zoals b.v. de bestemming van afgedankt of nog bruikbaar materiaal naar aanleiding van de liquidatie van de dienst. Liquidatie betekende dat alles werd verkocht en dat van alle verkopen dossiers werden opgemaakt: van bouwmaterialen, deuren, vensters, latten, borden, bestekken, bedden, lakens...

De territoriale wacht was samengesteld uit vrijwilligers. De honderden individuele dossiertjes inzake vrijwilligers en de personeelsdossiers hebben we, met uitzondering van enkele specimina, niet bewaard. Hiervoor hebben we expliciet het akkoord van de dienst gevraagd - en gekregen - zodat we zeker waren dat alle rechten waren gedoofd. Inzake personeel en vrijwilligers hebben we eveneens ter vernietiging aangewezen de massa's loonfiches (opgemaakt per maand), dossiers i.v.m. rijbewijzen, de administratie van uitgeleende uitrusting, afschriften van ziektebriefjes, attesten van goed gedrag en zeden, aanwezigheidslijsten, spontane kandidatuurstellingen voor losse opruimers, werkongevallen... Inzake de boekhouding gebeurde dit met allerhande staten en bewijsstukken zoals pakken telefoonrekeningen, stukken inzake het onderhoud van auto's, fietsen, helmen, de comptabiliteit van de uitdeling van zakjes zand, uittreksels uit de postcheckrekening... Van gevonden voorwerpen tot beschadigingen in de schuilkelders, dit alles liet schriftelijke sporen na, die we niet behielden. Tenslotte werden de bescheiden vreemd aan het bestand zoals begrotingen en rekeningen van de Stad Gent, Staatsbladen en blancoformulieren verwijderd. Uiteindelijk bleven 404 nummers over.

Beschrijving van de series en archiefbestanddelen

I. COMMISSARIAAT-GENERAAL VOOR DE PASSIEVE LUCHTBESCHERMING

A. ALGEMEEN

- 1 Nota van de Commissariaat-generaal voor passieve luchtbescherming getiteld "Levensmiddelen ter beschikking gesteld voor P.L.B.". z.d. [kort na W.O. II]. 4 stukken

B. AALST

- 2 Onderwerpsmappen inzake de P.L.B., voornamelijk inzake schuilplaatsen. 1941-1947. 1 pak

- 3 Onderwerpsmappen inzake het ontwerpen van schuilplaatsen (1940): liggingsplan, commandopost en hulpposten, collectieve schuilplaatsen en loopgrachten, plattegronden en lastenboeken (1943). 1940-1943. 1 pak

- 4 Onderwerpsmap "Zelfbescherming" met plattegronden per wijk. ca. 1944. 7 omslagen

5 - 8 ONDERWERPSMAPPEN INZAKE SCHUILPLAATSEN MET PLATTEGRONDEN. CA. 1941-1946.

- 5 In de stedelijke muziekschool (Brusselstraat), het gebouw Bické (Boudewijnkaai), Zeeberg (Brabantstraat), De Coninck (Kluiskenstraat), Van Ginderdeuren (Boudewijnstraat), de Dames van Maria (Onderwijsstraat), het Koninklijk Atheneum (Graanmarkt) en V. Droogenbosch (Brusselstraat 56). ca. 1941-1946. 8 omslagen

- 6 In de Arbeidsambt (Kattestraat 11), de brouwerij De Geest (Sint-Jobstraat), het stedelijk slachthuis; schuilloopgraven te Mijlbeek, H. Hart en Park en niet uitgevoerde schuilplaatsen. ca. 1941-1946. 4 omslagen

- 7 In de Sint-Annaschool op de Volksplaats, De Kerpel, de Rijkswacht, herberg "in den Turk" en in de Rijksmiddelbare meisjesschool. ca. 1941-1946. 5 omslagen

- 8 In het café de Blicck, de S.M. Vooruit, de O.-L.-Vrouwkliniek te Mijlbeek, het Vredegerecht en het Sint-Jozefscollege. ca. 1941-1946.
6 omslagen
- C. GENT*
- 9 Plattegronden van schuilkelders te Gent, Sint-Amandsberg en Zelzate (lijst vooraan in het pak), in uitvoering van het besluit van 7 okt. 1939. ca. 1939-1942.
1 pak
- 10 Plattegronden van schuilplaatsen, kelders, bunkers, enz. te Gent (en voorsteden Sint-Amandsberg en Ledeborg) en Zelzate (o.m. in het stadhuis van Gent, het burgerlijke hospitaal van de Bijloke, Rode Kruisposten en in het Academisch Ziekenhuis; lijst d.d. juni 1953 vooraan in het pak). ca. 1939-1953.
1 pak
- 11 Onderwerpsmappen inzake het bouwen van schuilplaatsen te Mariakerke, Melle, Merelbeke, Gentbrugge, Zwijnaarde, Wondelgem, Sint-Amandsberg (met plattegronden). 1940-1952.
10 omslagen
- 12 Onderwerpsmappen inzake het bouwen van schuilplaatsen te Sint-Denijs-Westrem en Ledeborg (met plattegronden). 1940-1946.
1 pak
- D. RONSE*
- 13 Onderwerpsmappen inzake het bouwen van schuilplaatsen (met plattegronden). 1941-1944.
5 omslagen
- E. RUPELMONDE*
- 14 Onderwerpsmap inzake het bouwen van schuilplaatsen (met plattegronden). ca. 1941-1944.
1 omslag
- F. SINT-GILLIS-DENDERMONDE*
- 15 Onderwerpsmap inzake het bouwen van schuilplaatsen (met plattegronden). ca. 1942-1946.
1 pak

II. DOCUMENTATIE

- 398 Brochures: "De bescherming tegen het Luchtgevaar. Raadgevingen van den luchtbeschermingsbond aan de bevolking, z.d. [1936?]; "Instruction sur le port du masque", Commissariat général de la protection aérienne passive, 1937; "Anti-gasmasker. Type AG 9 voor passieve bevolking officieel aangenomen door den Bond voor Luchtbescherming", z.d.; Passieve Bescherming van de bevolking tegen luchtaanvallen", Ministerie van Landsverdediging, 1939 [uittreksels uit het Belgisch Staatsblad]. 1936-1939.
4 delen
- 399 "Raadgeving aan de Bevolking tegen het Luchtgevaar (Conseils à la Population contre le péril aérien)" uitgaande van de Bond voor luchtbescherming (10 ex.). z.d.
10 stukken
- 400 "Technische cursussen. Dienst der bijzondere agenten" en "Technische cursussen. Bewaking en politie" uitgaande van het Centraal comité van de Bond voor Luchtbescherming (telkens 2 ex.). z.d.
1 omslag
- 401 "Technische cursussen, administratie cursus" uitgaande van het Centraal comité van de Bond voor Luchtbescherming (3 ex.). 1939.
1 omslag
- 402 "Cours de téléphonie" van de Bond voor luchtbescherming te Gent. z.d.
1 omslag
- 403 "Hoogdringeng te nemen maatregelen ter bescherming van Monumenten en Kunstwerken tegen oorlogsgevaren". Brochure opgesteld door het Commissariaat-generaal voor de passieve luchtbescherming. 1944.
1 omslag